

AFAVORIR L'ENSENYAMENT I L'APRENTATGE DE COMPETÈNCIES D'AUTOREGULACIÓ DEL TREBALL INDIVIDUAL I DE GRUP EN EL CONTEXT DE L'ESPAI EUROPEU D'EDUCACIÓ SUPERIOR

Emília Molas Ramos
Universitat Rovira i Virgili
emilia.molas@urv.cat

Enric Valls Giménez
Universitat Rovira i Virgili
enric.valls@urv.cat

Resum

La comunicació que es presenta se centra en l'estudi dels factors moduladors de l'autoregulació de l'aprenentatge i en els diversos aspectes de la seva relació amb la construcció del coneixement. En aquest context és important, d'una banda, identificar algunes de les formes de suport i ajuda que s'han mostrat eficaces per afavorir en els estudiants un millor assoliment de competències de planificació, gestió i organització tant de l'estudi personal i de la realització d'activitats individuals, com del treball a elaborar amb altres companys. D'altra banda, és també important analitzar si la construcció dels continguts propis de l'assignatura millora notablement gràcies a l'ús d'estratègies de supervisió, valoració i revisió del propi aprenentatge i de les activitats col·laboratives entre estudiants.

La implicació continuada en experiències d'innovació docent¹ al llarg dels últims cursos acadèmics en matèries de l'Ensenyament de Mestres de la URV ens permet disposar d'un conjunt de dades sobre alguns dels múltiples i diversos aspectes que caracteritzen l'acció docent en el marc de l'adaptació dels estudis universitaris a l'Espai d'Educació Europeu Superior. Aquesta àmplia trajectòria de participació en projectes orientats al disseny instruccional i la implantació de diferents assignatures als crèdits ECTS, incorporaven noves metodologies didàctiques centrades en l'estudiant. Els resultats obtinguts en aquestes experiències il·lustren que un dels components essencials que contribueixen a la construcció d'aprenentatges significatius i afavoreixen el millor assoliment de competències científiques i professionals per part dels estudiants és l'autoregulació.

El reconeixement de la complexitat dels processos implicats en l'autoregulació, entre els quals cal assenyalar tant els relatius a les aportacions per fer progressar el contingut propi de l'assignatura, com d'altres vinculats a la planificació, a la gestió i a l'organització del treball, ha comportat la focalització de la comunicació en l'estudi d'aquest àmbit. Es presenten algunes de les mesures adoptades per afavorir els processos d'autoregulació, part d'elles incorporades des del propi disseny de les assignatures, altres centrades en una varietat de recursos i d'instruments facilitadors de la planificació i del treball acadèmic.

Paraules clau: innovació i millora de la qualitat docent, autogestió de l'aprenentatge

¹ Les experiències s'inscriuen en Projectes interuniversitaris de millora de la qualitat de la docència atorgats pel DURSI (2002MQD237, 2003MQD00149, 2005MQD00218) i en projectes per a la innovació docent finançats per l'ICE de la URV.

1. Introducció

Les experiències d'innovació docent s'han dut a terme durant els cursos 2004-2007 amb estudiants que van cursar assignatures troncal·s en l'especialitat d'Educació Infantil i d'Educació Especial de l'ensenyament de Mestres de la URV, impartides per dos professors de l'Àrea de Psicologia Evolutiva i de l'Educació. En concret, dues de les assignatures són de l'àmbit de la psicologia i s'imparteixen en l'especialitat d'Educació Infantil: "Psicologia de l'Educació" (2n curs) "Psicologia de l'educació Infantil " (3r curs). Les altres dues matèries, impartides en l'especialitat Educació Especial, estan relacionades amb les dificultats d'aprenentatge de la llengua escrita: "Alteracions de l'aprenentatge de la lectura i l'escriptura" (1r curs), "Intervenció psicoeducativa davant les dificultats d'aprenentatge de la llengua escrita" (3r curs). Les experiències han estat considerades pilot per a la implantació dels nous títols de Grau d'Educació.

Planificar i dur a terme aquestes experiències ha implicat, primer, la coordinació dels programes de les assignatures, atesa la continuïtat conceptual i d'aplicació entre elles. En segon lloc, ha comportat definir els marcs de referència que orientin la presa de decisions per elaborar els dissenys instruccional·s i desenvolupar propostes de renovació metodològica. Les premisses que promouen els plantejaments constructivistes respecte a com aprenen els alumnes, i com els professors poden bastir l'activitat i treball dels estudiants, ens han possibilitat determinar els criteris i elements centrals d'acció que caracteritzen les nostres propostes educatives. En conseqüència amb aquesta postulats, s'han confegit els dissenys de les assignatures.

D'entrada, al nostre entendre, un dels aspectes rellevants és la necessitat de compartir amb els estudiants el sentit del disseny de les assignatures. Les respectives representacions de professors i estudiants han d'aconseguir trobar punts convergents per dotar de sentit les pràctiques educatives que compartiran. Per això, es contempen espais específics per la negociació i l'atribució de sentit en iniciar l'assignatura, i en començar cadascun dels blocs o mòduls de continguts. En aquestes sessions introductòries també es realitzen activitats per activar les expectatives dels estudiants i els seus coneixements previs.

D'altra banda, convé remarcar que el progrés en els aprenentatges dels estudiants depèn de les dinàmiques organitzatives i de participació. Quan es facilita un pla de treball, es defineix la naturalesa de les activitats i les formes de suport , així com també es planifica la dedicació horària prevista per a la seva realització, s'orienta millor l'aprenentatge autònom dels alumnes.

A més a més, és molt important seguir mantenint la implicació dels estudiants al llarg de tot el procés d'ensenyament i aprenentatge. És en aquest sentit, que els professors vetllem per la gestió continuada de les experiències formatives a través de diverses formes de suport. Per exemple, les formes de comunicació i ús del llenguatge que es generen a l'aula, i virtualment, han de ser acollidores de les capacitats i les motivacions dels estudiants. En el cas del seguiment tutorial, tant individualment, com per equips, cal animar suficientment i pertinent l'activitat cognitiva per tal que els continguts d'aprenentatge puguin ser compresos i interioritzats.

Un altre dels eixos clau és aprofundir en el coneixement competencial de l'activitat professional del futur mestre. Les situacions, activitats i tasques quan estan estretament vinculades amb l'exercici real del perfil professional provoquen més interès en l'experiència d'aprenentatge, i en els seus resultats.

Finalment, realitzar un seguiment del grau i qualitat del treball dels estudiants requereix, ineludiblement, de l'avaluació continuada. El seguiment pròxim i continuat de l'aprenentatge ens permet, en primer lloc, valorar el progrés dels alumnes i identificar les dificultats o els problemes que puguin sorgir en la construcció del contingut o de les dinàmiques organitzatives. En segon lloc, possibilita ajustar contingentment els suports i les ajudes del professor per superar els entrebancs.

La valoració global de l'experiència de cada assignatura s'ha realitzat mitjançant diversos instruments de recollida d'informació. Per una banda, qüestionaris que els estudiants van emplenar, de forma anònima, al final de cada curs escolar. En aquests qüestionaris es sol·licitava informació i valoració sobre alguns punts del plantejament metodològic de l'assignatura, i sobre la contribució que determinats elements de les propostes didàctiques i psicopedagògiques havien tingut en el seu aprenentatge. Els qüestionaris incloïen apartats oberts on els estudiants podien exposar informació sobre els aspectes i les formes d'ajuda que millor havien contribuït als seus aprenentatges, i els que consideraven que calia millorar. Per altra banda, les informacions recollides en les entrevistes mantingudes amb l'alumnat durant les sessions de tutoria individual i de grup, i els autoinformes realitzats pels professors responsables d'impartir les assignatures han complementat el conjunt de dades per avaluar l'experiència. Finalment, els resultats acadèmics ens han proporcionat indicadors sobre el rendiment dels estudiants i les taxes d'èxit.

2 Objectius

La finalitat d'aprofundir en els aspectes o dimensions vinculats a la millora de l'autogestió del treball i de l'aprenentatge en les experiències dutes a terme es concreta en els següents objectius:

- Considerar les competències d'aprenentatge autònom i el treball col·laboratiu dels estudiants com a objecte d'ensenyament i aprenentatge.
- Integrar l'ensenyament de les competències d'autoregulació en el treball i l'estudi individual i de grup en el disseny de les assignatures.
- Elaborar tot un seguit d'instruments didàctics orientats a facilitar l'autoregulació de l'aprenentatge.
- Inserir en el procés d'ensenyament i aprenentatge els diversos instruments elaborats.
- Realitzar activitats que promoguin l'adquisició i millora per part dels estudiants d'aquestes capacitats.
- Analitzar les formes d'ajuda del professor a l'alumne per aprendre aquests tipus de competències.
- Afavorir la presa de consciència de l'estudiant universitari sobre els processos d'autoregulació, les seves característiques i els factors que els obstaculitzen.
- Explorar les possibilitats que ofereixen les eines tecnològiques com un recurs més en el procés de mediació de la influència educativa del professor a l'alumne, i entre els mateixos alumnes.
- Fer compatible la funció reguladora de l'avaluació del propi procés d'aprenentatge amb la finalitat acreditativa.
- Elaborar instruments de recollida d'informació sobre el propi procés de treball i d'aprenentatge individual i de grup.
- Analitzar els resultats de la satisfacció expressada pels estudiants en relació als elements claus del seu procés d'aprenentatge.

3. Formes d'ajuda en l'autoregulació de l'aprenentatge dels alumnes

Les diverses formes i instruments emprats per ajudar els alumnes a assolir progressivament l'autoregulació en el seu aprenentatge s'han incardinat tant en el procés de disseny i planificació de les assignatures, com en la seva implantació, seguiment i avaluació. Els professors van intervenir en la millora del procés d'autoregulació de l'aprenentatge de l'alumne de la manera següent:

- Elaborant el Pla docent i les Guies de treball corresponents a cada mòdul de les assignatures: els objectius prioritzats, el continguts associats organitzats en grans mòduls, les fonts d'informació i materials específics, les estratègies organitzatives i metodològiques, les formes i instruments d'avaluació, els annexos.
- Fent constar expressament en el Pla docent de les assignatures com a objectiu a assolir l'aprenentatge i activació de processos de planificació pel que fa, bàsicament, a: l'organització general del treball individual i de grup, el temps, la representació de les tasques, la selecció d'estratègies i recursos per a fer-les, l'establiment d'algun pla o seqüència d'actuació, la distribució de les tasques entre tothom, la fixació de l'agenda.
- Distribuïnt el temps d'aprenentatge en un cronograma, amb l'especificació de les hores presencials, les hores per preparar i realitzar les activitats proposades, les hores per aprofundir aprenentatges individualment o en grup, les hores per preparar i realitzar activitats d'avaluació.
- Concretant les diverses activitats, amb les corresponents orientacions, per l'aprofitament dels aprenentatges
- Establint els recursos didàctics més adequats per als diferents mòduls temàtics dels continguts de cada assignatura, entre els quals cal assenyalar, per la seva importància, el material multimèdia.
- Dissenyant l'espai de la plataforma Moodle.
- Explorant les possibilitats que ofereixen les eines tecnològiques com a eines potents en l'autoregulació: les contribucions de l'alumnat en fòrums electrònics, els blocs i els wikis.
- Especificant les formes i mètodes d'avaluació corresponents a cadascun dels mòduls planificats.
- Elaborant rúbriques amb l'objectiu d'orientar la resolució i l'avaluació d'activitats.
- Elaborant instruments de valoració del nivell de coneixement inicial de l'alumnat i de seguiment i avaluació sumativa, per tal d'analitzar de manera continuada les seves necessitats formatives i d'ajustar la proposta docent.
- Creant qüestionaris d'autocontrol, mitjançant els quals l'alumne preveu les possibles mancances davant de cada nou objectiu, elabora pautes de planificació per temporalitzar el propi treball en cada mòdul d'aprenentatge i estableix els recursos d'autoaprenentatge que li caldran per aconseguir l'objectiu.
- Proposant la textualització d'un document on l'alumne deixa constància de com planificava el treball individual i de grup, i on reflexiona sobre allò que ha estat útil dels seus aprenentatges.
- Recollint, mitjançant entrevistes en profunditat a una mostra d'estudiants, el significat i valoració atorgats a la planificació en general i a les diverses estratègies emprades al llarg del desenvolupament de l'experiència, a la seva presa de consciència i als corresponents processos.
- Sol·licitant a l'alumnat la recopilació en el portafoli tant dels documents significatius per al seu aprenentatge com d'altres que li han estat útils per a la reflexió i la planificació, i la millora de l'organització del propi treball.

4. Conclusions

L'anàlisi qualitativa i quantitativa de les dades aportades pels diversos instruments emprats en l'experiència constata un cert grau d'activitat autoreguladora per part dels estudiants universitaris, entesa tant per interioritzar principis i estratègies de la pròpia assignatura, com per adquirir la competència de desenvolupar un aprenentatge més autònom. Succintament, algunes de les conclusions més rellevants són les següents:

- Són conscients que determinats components dels dissenys de les assignatures afavoreixen la seva planificació, molt especialment les Guies de treball, el cronograma i les rúbriques de resolució i avaluació d'activitats.
- Destaquen com a determinants per autogestionar l'organització del treball i el temps de dedicació a la matèria els següents criteris: l'exigència de les activitats, la seva funcionalitat, la percepció de les pròpies capacitats, i compartir la representació de les tasques amb els professors.
- Valoren positivament els instruments d'autoregulació elaborats quan estan convenientment integrats en la seqüència d'activitats.
- Consideren rellevant per l'autogestió del procés de construcció dels continguts de l'assignatura l'ús d'estratègies de supervisió, valoració i revisió del propi aprenentatge perquè els permet detectar problemes i centrar els punts febles. El portafoli és una eina potent per mostrar el procés de l'activitat d'aprenentatge.
- Valoren que el procés d'elaboració i de producció de textos en diferents formats i tipus (projectes de treball de camp, informes, anàlisis de casos, etc.) és força útil com a element regulador del propi procés de pensament i per fer progressar l'aprenentatge individual i de grup.
- Un dels factors moduladors de l'autoregulació és la creació d'estructures de seguiment. Les tutories individuals i de grup tant de forma presencial com virtual, possibiliten el manteniment i la millora de l'activitat conjunta en la seva totalitat.
- La revisió de feines realitzades i el retorn de productes actuen com ajudes de regulació externes.
- Opinen que les activitats col·laboratives entre alumnes són necessàries a causa de la contribució especial que tenen en el desenvolupament de competències professionals rellevants en els seus futurs àmbits d'actuació.

Aquests mateixos resultats, però, també reflecteixen algunes dificultats en els processos d'autoregulació del treball individual i/o de grup que afecten la col·laboració mateixa i els resultats de l'aprenentatge.

- La cessió del control del procés d'ensenyament i aprenentatge del professor a l'alumne és en alguns moments massa precipitat, quan encara no hi ha un nivell de significats compartits prou rellevant i, per tant, pot dificultar la implicació de l'estudiant en el treball individual i en el de grup.
- La necessitat d'intervenció continuada i sostinguda del professorat per fer més conscient l'alumnat del procés d'aprenentatge i facilitar-li la reflexió.
- La importància de definir l'abast de les TIC com a mediadores del procés d'ensenyament-aprenentatge, per facilitar que realment contribueixin a potenciar-lo.
- L'experiència duta a terme evidencia la necessitat d'una preparació prèvia per a l'aprenentatge del treball en grup.
- Les dificultats dels estudiants a l'hora de millorar la qualitat de la col·laboració entre els membres del grup.

Bibliografia

Informe final del projecte L'anàlisi de casos en format semipresencial: una alternativa per millorar l'aprenentatge de l'alumnat en l'àmbit de la Psicologia de l'Educació. (Projecte 237 MQD 2002). DURSI, 31-12-2003

Informe final del projecte La formació psicològica de l'estudiant de Magisteri. Adaptació de les corresponents assignatures a l'EEES". ICE de la URV, 1-9-2005

Informe final del projecte L'ensenyament de la Psicologia de l'Educació des de la perspectiva de la convergència europea: una proposta basada en el treball de l'alumne i en l'ús de les noves tecnologies de la informació i la comunicació" (Projecte 2003 MQD 00149). DURSI, 31-12-2005

Informe final del projecte L'aprenentatge de l'autoregulació individual i de grup. (Projecte 2005 MQD 0021) DURSI, 31-12-2007

Informe final del projecte L'aprofitament dels resultats d'experiències per a la millora de la qualitat docent universitària. ICE de la URV, 31-7-2008

Molas, E. (2006) *Un nou escenari educatiu en el context de l'EEES: disseny i desenvolupament d'un projecte d'innovació metodològic per l'aprenentatge i la docència de la psicologia de l'educació infantil.* Actes 4rt. CIDUI. Barcelona

Molas, E., Valls, E. (2005): *La formación psicológica del estudiante de Magisterio.* Actas XI Congreso de Formación del Profesorado. Segovia

Valls, E. (2003): *Reconceptualitzar la docència: qui és el protagonista a l'aula? Comunicació Educativa* 16; 40-43

Valls, E. (2005): *Orientar l'ensenyança cap al desenvolupament de competències. Una evasiva o un repte? Comunicació Educativa*, 18, 20-26

Valls, E. (2005): *La formación inicial de asesores a través del estudio de casos en entornos semipresenciales.* En C.Monereo i J.I.Pozo (edit.): *La práctica del asesoramiento educativo a examen.* Barcelona: Graó; 287-302

Valls, E. (2006): *L'estudiant universitari com a agent actiu del procés d'avaluació i corresponsable de la planificació i desenvolupament del programa avaluatiu de l'assignatura.* Actes del 4rt. CIDUI. Barcelona

Valls, E. (2008) *La intenció del canvi metodològic: promoure l'autoregulació del treball dels estudiants.* Actes del Vè. CIDUI. Lleida

Valls, E., Molas, E. (2004): *Co-construir el sentido práctico de la profesión en situaciones de formación inicial. Aprovechamiento de la técnica del análisis de casos* Actas del IV Congreso Internacional de Psicología y Educación. Almería

Qüestions i/o consideracions per al debat

De les limitacions i dificultats sorgides en les nostres experiències se'n deriven un seguit de reflexions d'ample abast. Algunes qüestions per al debat poden ser les següents:

- L'autogestió de l'aprenentatge és un àmbit molt complex que requereix definir amb més claredat les capacitats clau que hi intervenen.

- Per treballar l'autoregulació és més oportú plantejar un Mòdul 0, previ als continguts propis de l'assignatura, o inserir-lo en la seqüència de les activitats d'ensenyament i aprenentatge.
- La necessitat d'elaborar instruments vàlids i fiables que ens aportin dades sobre què fan els alumnes per autoregular-se, i què fan els grups perquè els funcioni les dinàmiques d'equip. També, la urgència de diversificar la naturalesa d'aquests instruments, perquè possiblement els més valuosos són els que aporten dades de naturalesa qualitativa.
- Com modulen l'autoregulació i l'activitat conjunta factors vinculats a la presencialitat, semipresencialitat o virtualitat.
- La diferència entre avaluació del propi procés d'aprenentatge i l'avaluació com a acreditació.